

СВІТЛАНА ПОТОЦЬКА

Чернігівський обласний педагогічний ліцей для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради
пров. Папанінців, 18-А, м. Чернігів, 14000

УДК 582.42.47

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕНДРОФЛОРИ УРОЧИЩА «ЯЛІВЩИНА» ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ

Ключові слова: дендрофлора, екологічні групи, урочище «Ялівщина», м. Чернігів.

Урочище «Ялівщина» (площа 110 га) знаходиться в північно-східній частині м. Чернігова, включає території заплави та борової тераси р. Стрижень і характеризується розгалуженою ярусно-балковою системою в поєднанні з рівнинними ділянками. Своєрідність орографічних і ґрунтово-гідрологічних умов сприяє формуванню досить різноманітних екотопів та умов зростання.

Становлення і розвиток території «Ялівщина» пов'язаний з діяльністю Чернігівського ботанічного саду (1945-1963 рр.). Так, у 1946 році площа Чернігівського обласного ботанічного саду становила 170 га, а його колекція нараховувала 480 видів рослин; 720 сортів декоративних рослин, на період 1956 року ботанічний сад був єдиною науково-дослідною установою такого спрямування на Лівобережному Поліссі. На території ботсаду були розбиті липова, березова, горобинова, кагальпова, туєва та інші ландшафтні композиції. Цього ж року вперше на Чернігівщині була створена база карликового садівництва на основі карликових форм яблуні з Лохвицької дослідницької станції. Велика частина ділянки (43 га) була зайнята сосновими та частково березовими насадженнями (сосна посадки 1924 р., береза – 1936-1938 рр.). 1964 року міський ботанічний сад було трансформовано в контору зеленого господарства Зеленбуд, у підпорядкуванні якого перебуває частково «Ялівщина». На території урочища знаходиться агробіостанція Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка (далі ЧДПУ) та Чернігівського обласного ліцею (2,3 га), опис дендрологічної колекції якої наведено в іншій статті [6].

Матеріали і методика досліджень

Вивчення видового складу дендрофлори урочища проводилось маршрутним методом. У ході дослідження визначалися: вид, кількість екземплярів та їх місцезростання; вік, діаметр стовбура, висота; екологічні особливості. Для цього використані методичні положення О.Л. Липи (1977), М.А. Кохна, О.М. Курдюк (1984, 1991, 1994), Ф.Л. Щепотьєва (1980).

Обговорення результатів

У складі систематичної структури дендрофлори урочища «Ялівщина» нами встановлено 101 вид, 50 родів, 31 родину, 2 відділи (табл. 1).

Аналіз систематичної структури дендрофлори «Ялівщини» засвідчує, що значна кількість родин має по одному роду, їх налічується 18, серед них такі, як *Aceraceae*, *Araliaceae*, *Betulaceae*, *Bignoniaceae*, *Caesalpiniaceae*, *Cannabaceae*, *Celastraceae*, *Elaeagnaceae*, *Fagaceae*, *Grossulariaceae*, *Hippocastanaceae*, *Hydrangeaceae*,

Систематична структура дендрофлори урочища «Ялівщина»

Назва родини	Кількість родів	Назва родів	Кількість видів
1	2	3	4
<i>Pinophyta</i>			
<i>Pinaceae</i> Lindl.	2	<i>Pinus</i> <i>Picea</i>	3 2
<i>Cupressaceae</i> Rich. ex Bartl.	2	<i>Thuja</i> <i>Juniperus</i>	1 2
<i>Magnoliophyta</i>			
<i>Aceraceae</i> Juss.	1	<i>Acer</i>	5
<i>Araliaceae</i> Juss.	1	<i>Aralia</i>	1
<i>Anacardiaceae</i> Lindl.	2	<i>Cotinus</i> <i>Rhus</i>	1 1
<i>Berberidaceae</i> Juss.	2	<i>Berberis</i> <i>Magonia</i>	2 1
<i>Betulaceae</i> S. F. Gray	1	<i>Betula</i>	1
<i>Bignoniaceae</i> Juss.	1	<i>Catalpa</i>	1
<i>Caesalpiniaceae</i> R. Br.	1	<i>Gleditsia</i>	1
<i>Cannabaceae</i> Endl.	1	<i>Humulus</i>	1
<i>Caprifolaceae</i> Juss.	2	<i>Lonicera</i> <i>Symphoricarpos</i>	1 1
<i>Celastraceae</i> R. Br.	1	<i>Euonymus</i>	2
<i>Cornaceae</i> Dumort.	1	<i>Swida</i>	2
<i>Corylaceae</i> Mirbel.	2	<i>Carpinus</i> <i>Corylus</i>	1 2
<i>Elaeagnaceae</i> Juss.	1	<i>Elaeagnus</i>	1
		<i>Robinia</i> <i>Amorpha</i>	2 1
<i>Grossulariaceae</i> DC.	1	<i>Ribes</i>	1
<i>Fagaceae</i> Dumort.	1	<i>Quercus</i>	2
<i>Hippocastanaceae</i> DC.	1	<i>Aesculus</i>	1
<i>Hydrangeaceae</i> Dumort.	1	<i>Philadelphus</i>	1
<i>Juglandaceae</i> A. Rich. et Kunth	1	<i>Juglans</i>	3
<i>Moraceae</i> Link.	1	<i>Morus</i>	1
<i>Oleaceae</i> Hoffsgg. & Link	4	<i>Forsythia</i> <i>Fraxinus</i> <i>Syringa</i> <i>Ligustrum</i>	1 1 2 1

<i>Rosaceae</i> Juss.	16	<i>Aronia</i>	1
		<i>Amelanchier</i>	1
		<i>Cotoneaster</i>	2
		<i>Cerasus</i>	2
		<i>Crataegus</i>	2
		<i>Chaenomeles</i>	1
		<i>Malus</i>	2
		<i>Sorbus</i>	2
		<i>Padus</i>	4
		<i>Rosa</i>	2
<i>Physocarpus</i>	1		
		<i>Spirea</i>	3
		<i>Prunus</i>	3
		<i>Pyrus</i>	1
		<i>Rubus</i>	3
		<i>Sorbaria</i>	1
<i>Rutaceae</i> Juss.	2	<i>Phellodendron</i>	1
		<i>Ptelea</i>	1
<i>Salicaceae</i> Mirbel	2	<i>Populus</i>	4
		<i>Salix</i>	4
<i>Sambucaceae</i> L.	1	<i>Sambucus</i>	2
<i>Tiliaceae</i> Juss.	1	<i>Tilia</i>	2
<i>Ulmaceae</i> Mirbel	1	<i>Ulmus</i>	2
<i>Viburnaceae</i> Raf.	1	<i>Viburnum</i>	1
<i>Vitaceae</i> Juss.	2	<i>Vitis</i>	1
		<i>Parthenocissus</i>	1
Усього	50		101

Juglandaceae, *Moraceae*, *Sambucaceae*, *Tiliaceae*, *Ulmaceae*, *Viburnaceae* [1; 5]. Ці родини мають у своєму складі 1-2 види, винятком є *Aceraceae* 5 видів. Родин, до складу яких уходять 2-4 роди, нараховується 12: *Pinaceae*, *Cupressaceae*, *Anacardiaceae*, *Berberidaceae*, *Caprifolaceae*, *Fabaceae*, *Oleaceae* та інші. Серед родин, до яких входять більше 4-х родів, вирізняється *Rosaceae* (16). За кількісними показниками видів найбільші значення мають родини *Rosaceae* (31), *Salicaceae* (8) та *Pinaceae* (5).

Серед голонасінних численною є родина *Pinaceae*, представлена 5 видами *Pinus sylvestris* L., *Pinus banksiana* Lamb., *Pinus nigra* Arn., *Picea pungens* Engelm., *Picea abies* (L.) Karst., та родина *Cupressaceae* Rich. ex Bartl з видами *Thuja occidentalis* L., *Juniperus communis* L., *Juniperus sabina* L.

За кількісними показниками на території урочища «Ялівщина» переважають такі види, як *Pinus sylvestris*, *Acer platanoides*, *Betula pendula*, *Robinia pseudoacacia*, *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Sorbus aucuparia*, *Caragana arborescen*, *Amorpha fruticosa*, *Physocarpus opulifolius*.

Згідно з флористичним поділом світу А.Л. Тахтаджяна [8] дендрофлора урочища представлена видами Голарктичного та Палеонтропічного царств і трьох підцарств – Бореального, Древнесередземноморського, Мадреанського, які входять до Голарктичного царства, та до Палеонтропічного царства входить Індо-Малезійське підцарство.

Розподіл дендрофлори урочища «Ялівщина» за природними ареалами

Флористична область	Кількість видів	% від загальної к-сті
Циркумбореальна	69	69,69
Східноазійська	18	18,18
Атлантично-Північноамериканська	19	19,19
Область Скелястих гір	3	3,03
Середземноморська	19	19,19
Сахаро-Аравійська	7	7,07
Ірансько-Туранська	29	29,29
Мадреанська	1	1,01
Походження не відоме	2	2,02

Найбільша кількість – 70 видів – походить з Циркумбореальної флористичної області, на другому місці Ірансько-Туранська – 29 видів, Атлантично-Північноамериканська та Середземноморська – по 19 видів, Східноазійська – 18 видів, найменшою кількістю видів представлені область Скелястих гір, Сахаро-Аравійська та Мадреанська.

Таким чином, значна кількість флористичних областей та широка їх географія свідчать про порівняно високі інтродукційні можливості території досліджень. Більшість видів дендрофлори «Ялівщини» інтродуковано з районів, природно-кліматичні умови яких схожі з умовами регіону інтродукції.

Серед життєвих форм [7] доміантною групою є листопадні дерева – 51 вид (51,51%), що сприяє формуванню стійких і довговічних насаджень на даній території, листопадні кущі посідають друге місце – 38 видів (38,38%). Також представлені вічнозелені дерева – 7 видів (7,07%) та кущі – 2 види (2,02%), невелика група включає в себе ліани – 3 види (3,03%).

За результатами проведеного екологічного аналізу (табл. 3) у складі дендрофлори урочища «Ялівщина» переважають світловибагливі (G) – 56 видів (56,56%), тіньювибагливі (S) – 44 види (44,44%). Це пояснюється тим, що деревні рослини зростають у природних угрупованнях, а другий ярус становлять тіньювибагливі види. Щодо вологості [3; 4] переважна більшість видів належить до групи мезофітів – 52 (52,52%), ксерофітів – 44 (44,44%), а найменша кількість видів – до гідрофітів – 5 (5,05%).

Аналіз посухостійкості показав, що більшість видів належать до групи посухостійких – 87 видів (87,87%), вони стійкі до нетривалих посух, у них відсутні ознаки пошкодження. Невелика група рослин відносно посухостійка – 14 видів (14,14%), ці рослини зростають під покривом дерев і витримують повітряну посуху і відносно стійкі до вологості ґрунту [1; 4].

Екологічні особливості дендрофлори «Ялівщини»

Екологічні фактори	Кількість видів	% від загальної к-сті
<i>Світловибагливість</i>		
Світловибагливі – G	56	56,56
Тіньовибагливі – S	45	45,45
<i>Вологість ґрунту</i>		
Ксерофіти – Ks	44	44,44
Мезофіти – Ms	52	52,52
Гігрофіти – Gg	5	5,05
<i>Посухостійкість</i>		
Посухостійкі – 5 балів	87	87,87
Відносно посухостійкі – 4 бали	14	14,14
<i>Вибагливість до ґрунту</i>		
Мегатрофи – Mg	29	28,28
Мезотрофи – M	22	22,22
Оліготрофи – Ol	51	51,51
<i>Морозостійкість</i>		
Морозостійкі – M	91	91,91
Відносно морозостійкі – Bm	10	10,1
<i>Зимостійкість</i>		
I – цілком зимостійкі – (0-I)	92	92,92
II – достатньо зимостійкі (II- III)	9	9,09

Аналіз дендрофлори щодо вибагливості деревних рослин до ґрунтових умов дозволяє констатувати, що у складі дендрофлори переважають оліготрофи – 51 вид (51,51%), мегатрофи – 28 видів (28,28%), мезотрофи – 22 види (22,22%), що характеризує значне поширення на цій території різних типів ґрунтів з переважанням дерново-підзолистих [2; 4].

В урочищі «Ялівщина» переважають морозостійкі види – 91 (91,91%), друге місце посідає група відносно морозостійких видів – 10 (10,10%).

Щодо зимостійкості [1; 3] у складі дендрофлори переважають види двох груп: I – цілком зимостійкі – 92 (92,92%), II, (III) – достатньо зимостійкі (у них у зимовий період спостерігається обмерзання кінців пагонів або часткове їх пошкодження, до цієї групи входять 9 видів (9,09%), серед них *Aralia mandshuriensis* Kom., *Catalpa bignonioides* Walt., *Juglans regia* L., *Juglans cinerea* L., *Morus nigra* L., *Fraxinus excelsior* L., *Cotoneaster lucidus* Schlecht., *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl. Деревні рослини, які належать до задовільно та недостатньо зимостійких, на території урочища «Ялівщина» не виявлені.

Проведений аналіз вікової структури дозволяє констатувати, що в урочищі переважають насадження віком від 50 до 70 років. Вони складають понад 50% від загальної кількості насаджень. Дерева віком від 20 до 50 років становлять 30%, а молоді рослини – 20%. Більша частина деревних рослин уже вступила в період повного розквіту й утворення насіння.

На сучасному етапі територія потребує певної реконструкції: підсадження нових екзотичних дерев, відновлення експозицій галявин, охорони насаджень, заборони проїзду транспорту через лісопаркову територію. Площу зелених насаджень урочища «Ялівщина» доцільно збільшити за рахунок вільних від забудови територій. При формуванні нових ділянок та реконструкції наявних територій бажано використовувати чоловічі та жіночі екземпляри рослин для подальшого їх успішного розмноження в природних умовах. Асортимент для озеленення слід обирати з повністю та добре адаптованих до міських умов видів рослин, відповідно до ґрунтово-кліматичного мікрорайонування території урочища.

На сучасному етапі найбільш раціональним шляхом збереження рослинного покриву та цінних деревних насаджень урочища «Ялівщина» є створення регіонального ландшафтного парку (РЛП). Перспективний РЛП «Ялівщина» є поліфункціональною природоохоронною, рекреаційною установою регіонального значення, яка створюється з метою збереження в природному стані лісових комплексів та об'єктів лівобережної частини заплави, притерасної, терасової і плакорної ділянок річки Стрижень. Створення РЛП «Ялівщина» матиме вагомое значення для підтримання стабільності екосередовища м. Чернігова та позитивного впливу на ландшафтно-біоконсерваційні, біоміграційні, біоінформаційні, соціальні, культурно-освітні та пізнавальні складові.

Висновки

Поєднання природних умов та антропогенних факторів сприяло формуванню сучасної дендрофлори на території урочища «Ялівщина», яка характеризується високими показниками таксономічного складу і включає 101 вид із 50 родів 31 родини двох відділів, а з урахуванням колекції агробіостанції ЧДПУ – 168 видів із 65 родів 38 родин. У спектрі життєвих форм переважають листопадні дерева (51,51%) і кущі (38,38%). За екологічними особливостями сучасну дендрофлору міста репрезентують посухостійкі (87 видів) цілком зимостійкі (92 види) дерева і кущі.

Урочище «Ялівщина» як осередок аборигенної та інтродукованої дендрофлори має наукове, естетичне та еколого-освітнє значення, потребує належного догляду і фінансової підтримки з боку органів державного самоврядування.

Для збереження рослинного покриву й оптимізації насаджень на території урочища «Ялівщина» запропоновано створити регіональний ландшафтний парк.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева та кущі. Покритонасінні: У 2 ч. – Ч. II. Довідник / Кохно М.А., Трофименко Н.М., Пархоменко Л.І. та ін., За ред. М.А. Кохна та Н.М. Трофименко. – К.: Фітосоціоцентр, 2005. – 716 с.
2. Деревья и кустарники декоративных городских насаждений Полесья и Лесостепи УССР / Под общ. ред. Н.А. Кохна. – К.: Наук. думка, 1980. – 236 с.
3. Колесников А.И. Декоративная дендрология. – М.: Госуд. изд-во литер. по строит., архитект. и строит. матер., 1960. – 676 с.
4. Липа О.Л. Дендрология з основами акліматизації. – К.: Вища школа, 1977. – 220 с.
5. Определитель высших растений Украины / Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
6. Потоцька С.О. Еколого-географічні особливості голонасінних насаджень м. Чернігова // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серія «Екологія. Біологічні науки». – Вип. 5(63). – Полтава, 2008. – С. 148-155.

7. Серебряков И.Г. Экологическая морфология растений: Жизненные формы покрытосемянных и хвойных. – М.: Высш. школа, 1962. – 379 с.

8. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. – Л.: Наука, 1978. – 247 с.

С. Потоцкая

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕНДРОФЛОРЫ УРОЧИЩА «ЯЛИВЩИНА» И ПУТИ ЕГО СОХРАНЕНИЯ

Черниговский областной педагогический лицей для одаренной сельской молодежи, г.Чернигов

Ключевые слова: дендрофлора, экологические группы, урочище «Ялившчина», г. Чернигов.

В статье проанализированы результаты исследования дендрофлоры урочища «Ялившчина», рассмотрены факторы ее формирования. Проведен анализ экологических особенностей древесных растений исследуемой территории. Предложены общие рекомендации для оптимизации и сохранения дендрофлоры урочища «Ялившчина».

S. Pototskaia

DENDROFLORA'S CONTEMPORARY STATE IN YALIVSHCHINA AND THE WAYS OF ITS PRESERVING

Chernihiv Regional Pedagogical Lyceum for the Gifted Rural Young People, Chernihiv

Key words: dendroflora, ecology groups, Yalivshchina, Chernihiv.

The results of dendroflora's exploration in Yalivshchina are analysed, the factors of its formation are considered in this article. Analysis of arboreous plants' ecological peculiarities of this territory was held. General recommendations for optimization and preservation of dendroflora in Yalivshchina are suggested.

Одержано 10.02.2009 р., рекомендовано до друку 29.04.2009 р.